

kázka toho druhu. ISA však má z čeho vycházet, je pro tyto úkoly i metodicky připraven. Za tímto konstatováním je dlouhodobá práce na metodických úkolech, prováděných průběžně jednotlivci i odbornými sekcemi.

Metodická práce, a to jak na přípravě metodiky nové, tak na rozvoji metodiky dosud uplatňované, je vedle vlastní výzkumné práce na jednotlivých přímo zadaných úkolech nedílnou součástí náplně činnosti ISA. Ovšem i ta je podmíněna výsledky hospodaření, plněním zakázek. Přístup k ní je však jednoznačný — důraz, který klademe na uplatnění základních teoretických a metodologických postulátů marxismu-leninismu, je předpokladem odborného růstu jednotlivých výzkumných pracovníků, z nichž většinu tvoří mladí absolventi FF UK a FSVP UK. Je současně zárukou zvyšování odborné úrovně prováděných výzkumů, a tím i pro získání zájmu zadavatelů o další výzkumy. Tento pohyb není však uzavřen do zdánlivého kruhu, ale je záměrně řízen k vzestupné tendenci s vědomím nutnosti nepropadnout do extrému uzavřené kabinetní práce ani do extrému praktikismu. Základní podmínky pro uplatnění svého přístupu ISA má. Jeho příslušnost k Domu techniky ČVTS navíc poskytuje i cenné možnosti spojení působnosti humanitních a technických oborů, které je předpokladem skutečné komplexnosti socialistického pojetí racionalizace práce.

V souvislosti s celkovou péčí o růst odborné metodické úrovně výzkumné činnosti ISA i se závěry II. metodické konference, které se zúčastnili i stálí spolupracovníci ISA a někteří vědečtí pracovníci zabývající se zkoumáním daných problémů, chce ISA svou činností vtvářet podmínky k tomu, aby se jeho metodické konference staly tradicí.

Jitka Perknerová

Ke komplexnímu přístupu ke zkoumání sociálních jevů¹

Potřeby společenské praxe a rozvoje vědy objektivně vyžadují spojit úsilí mnoha humanitních a přírodních věd při zkoumání sociálních procesů a komplexně přistupovat k řešení problémů vzájemných vztahů člověka a společnosti. Soudobé aktuální sociální problémy a nové jevy v rozvoji společenského života, které vznikají v současné etapě komunistické výstavby, lze řešit efektivněji na základě komplexních přístupů a hraničních disciplín, jež se vytvářejí na styku různých oblastí poznání.

Vznik a rozvoj interdisciplinárních směrů ve vědách o člověku a o společnosti umožní vytvořit speciální vědecká centra soustřeďující vědce rozličných oborů a umožňující přistupovat ke zkoumání sociálních jevů z různých stran. Jedním z takových center je *Vědeckovýzkumný ústav komplexních sociálních výzkumů*, založený v r. 1965 při Lenin-gradské universitě.²

Hlavním úkolem ústavu je komplexní studium otázek člověka a společnosti v období komunistické výstavby, a to prostředky společenských a přírodních věd. Výzkumný program ústavu se zaměřuje na tři základní problémy: člověka a jeho pracovní činnost; plánování rozvoje pracovních kolektivů; sociální problémy vysokoškolského vzdělání a výchovy studentů.

Zkoumání problému *člověk a jeho pracovní činnost* zahrnuje zpracování obecné teorie individuálního vývoje člověka a vědeckých základů diferencovaného chápání různých způsobů praktické práce s lidmi. Tento problém se zkoumá hlavně ze dvou aspektů. První aspekt předpokládá antropologický a fyziologický výzkum vzájemného působení různých vlastností a charakteristik (konstitučně somatických, neurodynamických, pohybových aj.) člověka jako individua. Cílem bádání je zjištění individuálních typických zvláštností lidí a vypracování zásad komplexní diagnostiky osobnosti. Na základě srovnávací analýzy individuálně typických charakterových a sociálně psychologických zvláštností lidí se zkoumá otázka optimálního sdružování lidí v různých druzích skupinové činnosti.

Druhý aspekt tohoto problému předpokládá filosoficko-sociologický, ekonomický, právní a další společenskovědní výzkum vzájemných souvislostí sociálních charakteristik člověka jako osobnosti (jako subjektu práce, jako spotřebitele sociálních a ekonomických statků, jako subjektu ekonomických, sociálních, politických a ideologických vztahů atd.). Cílem výzkumu je zpracování sociální typologie lidí, což má podstatný význam pro studium životního stylu, potřeb, zájmů a požadavků lidí, jejich motivace a rovněž pro plánování sociálního rozvoje kolektivů, optimálních systémů ideologické výchovy a organizace způsobu života i volného času pracujících.

V komplexním zkoumání problému člověka a jeho pracovní činnosti se vyhranily tři směry. Prvním z nich je výzkum psychologické struktury a individuálně typických zvláštností člověka a studium individuálních a věkových změn struktury dospělého člověka. Výzkumný program tohoto směru zahrnuje studium obecné somatických (konstitučních), neurodynamických, psychomotorických, intelektuálních a charakterových zvláštností člověka, jež mají velký význam pro určení úrovně jeho celkového rozvoje, jeho pracovních schopností a jeho nadání.

Výzkum psychologické struktury a individuálně typických zvláštností člověka si klade za cíl vybudovat komplexní systém diferenciální psychodiagnostiky, jenž by umožnil vypracovat zásady optimálního sdružování lidí v různých druzích skupinové činnosti. V rámci zkoumání psychologické struktury a individuálních zvláštností člověka se vytváří nová vědní disciplína — akmeologie — věda o fá-

¹ Informace o Ústavu komplexních sociálních výzkumů v Leningradě. Jde o první ze série informací o sociologické práci v socialistických zemích.

² Později byl při Akademii věd SSSR založen *Ústav konkrétních sociálních výzkumů*.

zích a periodách optimálního vývoje člověka (o „rozkvětu“ jeho fyzických a duchovních schopností). Ani v sovětské, ani ve světové vědě dosud neexistuje objektivní vědecká periodizace fází psychofyzilogické evoluce dospělého člověka a nejsou určeny horní a dolní prahy jednotlivých období dospělosti. Zpracování tohoto problému má mimořádně velký význam pro všechny oblasti společenských věd.

Druhým přístupem k problému člověka a jeho pracovní činnosti je výzkum činnosti operátora v složitých automatizovaných řídicích systémech. Ústředním problémem je tu rozdělení funkcí mezi technickým zařízením a operátorem nebo skupinou operátorů a otázka matematického modelování lidské činnosti v řídicích systémech. Studium tohoto problému vedlo k rozpracování teorie, výzkumných metod a principů projektování velkých systémů, k rozvoji metod studia psychofyzilogických charakteristik člověka operátora a ke konkrétním technickým doporučením, pokud jde o zařízení, která jsou součástí velkých systémů a spojují člověka s technickými prostředky systému. Výzkumy činnosti operátora v složitých automatizovaných řídicích systémech dovolují vypracovat teoreticky zdůvodněnou optimální organizaci lidské činnosti v automatizovaných průmyslových odvětvích, v dopravě atd. a zabezpečují zpracování inženýrsko-psychologických principů teorie řízení. Při dalším zkoumání těchto otázek se předpokládá vytvoření nového oboru, který můžeme označit jako psychologické základy profeseologie (projektování nových druhů lidské činnosti). Základním úkolem tohoto vědního oboru je zpracování profesiogramů povolání, dnes i v budoucnosti aktuálních. Tyto profesiogramy budou sloužit jako orientace pro volbu povolání.

Třetím směrem při studiu problému člověka a jeho pracovní činnosti je téma socializace individua jako společenské funkce (analýza institucí, které realizují socializaci). V rámci tohoto tématu má být proveden teoretický i empirický sociologický výzkum struktury i funkcí sociálních institucí, které začleňují jednotlivce do systému socialistických společenských vztahů. Tento proces bude zkoumán ze dvou aspektů.

Za prvé, máme v úmyslu zjistit vlastnosti, které charakterizují sociální pozice jako elementy společenské struktury; zkoumat, v jakém stupni zjištěné vlastnosti podmiňují strukturu a funkce institucí socializace; zkoumat, jak tyto instituce zajišťují shodu sociálních rolí jednotlivců s požadavky sociálních pozic.

Za druhé, chceme analyzovat roli věku jako sociálního faktoru, který působí na strukturu a funkce institucí socializace. Na systém těchto institucí je třeba pohlížet jako na systém uspořádaný podél časové (věkové) osy, neboť každá z institucí je ve své činnosti orientována na určité věkové zvláštnosti.

Rozpracování zamýšleného tématu umožní chápat socializaci jako moment reprodukce společnosti a včlenit jednotlivce do systému socialistických společenských vztahů. Výsled-

ky výzkumu mohou posloužit jako vědecký základ pro zdokonalování činností institucí socializace.

Výzkum problémů plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů představuje hlavní zaměření vědecké činnosti ústavu. Sociální plánování předpokládá komplexní studium pracovního kolektivu jako základního článku ekonomického, sociálního a duchovního života společnosti a studium vzájemného působení různých aspektů lidské činnosti.

Předmětem sociálního plánování je výrobní kolektiv, především kolektiv průmyslového podniku. Soudobé podniky jsou velkými sociálními jednotkami, které organizují nejen výrobu, nýbrž i sociálně politickou a kulturně výchovnou činnost. Stávají se stále více středisky sociálního a duchovního života pracujících. Podniky dnes disponují vlastními fondy určenými pro sociálně kulturní rozvoj a dalšími fondy podněcujícími aktivní tvůrčí činnost dělníků. Mají tedy dostatečné materiální možnosti pro regulování sociálního života pracovních kolektivů. Kromě toho hluboký sociální smysl ekonomické reformy prováděné v naší zemi spočívá právě v sladění zájmů společnosti, výrobních kolektivů i každého jednotlivého dělníka.

Ústav provádí významné teoretické a experimentální výzkumy v průmyslových podnicích za účelem vypracování metodologických principů sociálního plánování a metodiky sestavení plánu sociálního rozvoje podnikového kolektivu. Smyslem plánování sociálního rozvoje v průmyslovém podniku je vědecké regulování sociálních procesů v životě kolektivu, zaměřené k postupnému překonávání sociálně ekonomických rozdílů mezi duševními a manuálními pracovníky, plnější uspokojování jejich materiálních a duševních potřeb, zlepšení pracovních a životních podmínek a zlepšení sociálních vztahů v kolektivu.

Cílem sociálního plánování z tohoto hlediska je vytvořit podmínky, které by napomáhaly k překonání sociální různorodosti členů kolektivu. Právě k tomu směřuje mechanismus plánu sociálního rozvoje pracovního kolektivu. Má k tomu celou řadu prostředků: opatření sloužící k progresivním změnám ve struktuře pracovníků, zmírnění rozdílů v pracovních podmínkách těch či oněch kategorií, formování komunického vztahu k práci, zvýšení úrovně všeobecného vzdělání, zvýšení úlohy všech kategorií pracujících při řízení výroby a estetický rozvoj osobnosti.

Sociální plánování zahrnuje nejen oblasti pracovní činnosti, nýbrž i sféru společenského vědomí a veřejnou i politickou aktivitu členů kolektivu. Plánovitě regulování různých sociálních procesů, které nepřetržitě probíhají ve výrobních kolektivech, zajišťuje organické spojování ekonomického, sociálního, politického a ideologického rozvoje kolektivu, zaměřené na jejich efektivní vzájemné působení a na vytvoření jediného harmonického celku.

V obecné rovině se plánování sociálního rozvoje pracovních kolektivů zkoumá v ústavu v těchto směrech: metodika sociálního plá-

nování v průmyslovém podniku; formování sociální, kvalifikační a profesionální struktury pracovního kolektivu na základě technického pokroku; plánovitě utváření a uspokojování hmotných a duchovních potřeb členů kolektivu; bilanční metoda plánování přípravy kvalifikovaných dělníků v průmyslovém podniku; ekonomické základy překonávání nekvalifikované práce; sociální problémy řízení malých kolektivů; sociálně psychologické vztahy v kolektivu; účinnost právních norem při regulování sociálních procesů v podniku.

Současně s rozpracováním teoretických a metodologických otázek provádí ústav velké empirické výzkumy v průmyslových podnicích, na jejichž základě se zpracovávají vědecky založená doporučení k sestavení plánu sociálního rozvoje podnikového kolektivu.

Program výzkumu podniků zahrnuje tyto otázky:

1. zdokonalení kvalifikační a profesionální struktury dělnických kádru,
2. lepší využívání společenských spotřebních fondů,
3. zvýšení veřejné a politické aktivity kolektivu,
4. rozvoj tělesné výchovy a sportu,
5. zdokonalení vztahů mezi členy kolektivu,
6. opatření ke snížení nadměrné fluktuace,
7. zvýšení pracovní kázně.

Na základě svých teoretických a empirických výzkumů ústav připravil a vydal *Metodiku plánování sociálního rozvoje kolektivu průmyslového podniku*. Tato metodika je prvním zevšeobecněním zkušeností získaných při uplatňování principů sociálního plánování v leningradských průmyslových podnicích.

Metodika plánování sociálního rozvoje podnikového kolektivu se skládá ze sedmi částí:

1. *Sociální plánování rozvoje podnikového kolektivu*
2. *Plánovitě změny sociální struktury podnikového kolektivu*
3. *Zdokonalování pracovních podmínek a ochrany práce*
4. *Zvýšení životní úrovně pracovníků v podniku*
5. *Komunistická výchova osobnosti a rozvoj veřejné činnosti pracujících podniku*
6. *Zdokonalování sociálně psychologických vztahů v podnikovém kolektivu*
7. *Systém ukazatelů perspektivního plánu rozvoje podnikového kolektivu*.

Ústav se dále zabývá výzkumem problémů sociálního plánování na vesnici. Byla dokončena první velká etapa zpracování metodiky plánování sociálního rozvoje vesnice. Na základě výzkumů provedených v zemědělských podnicích leningradské oblasti připravil ústav *Metodiku perspektivního ekonomického a sociálního plánování na vesnici*, která je jediná svého druhu v naší zemi. Perspektivní plánování sociálního rozvoje vesnice má své zvláštnosti. Metodika zpracování sociálních plánů, která se používá v průmyslových podnicích, se dá jen v malé míře aplikovat na specifické podmínky vesnice.

Metodika obsahuje vědecky zdůvodněnou analýzu specifičnosti sociálního plánování na vesnici a metodické pokyny pro vypracování plánu ekonomického a sociálního rozvoje sovcchozu (kolchozu) a zemědělského okresu.

Výsledky výzkumů a získané zkušenosti dovolily rozšířit hranice sociálního plánování. V poslední době přistoupil ústav k řešení otázek spojených s plánováním sociálního rozvoje administrativního obvodu v průmyslovém městě.

Při zkoumání *sociálních problémů vysokoškolského vzdělání a výchovy studentů* se zaměřujeme na vypracování základů vědecké prognostiky a perspektivního plánování výuky a výchovné práce na vysoké škole. Při zpracování tohoto problému se přikládá zvláštní význam studiu výchovných funkcí vysoké školy a otázkám průpravy vysoce kvalifikovaných specialistů, neboť vysokoškolské vzdělání je významným faktorem v životě socialistické společnosti.

V tomto výzkumném programu jsou analyzovány různé faktory, které působí na formování budoucích specialistů, a typologické zvláštnosti (individuálně typických, sociálně psychologických a sociálních charakteristik) osobnosti studenta. Smyslem analýzy je vypracovat optimální systém organizace učebního procesu a výchovné práce na vysoké škole. Dále se zkoumá součinnost různých forem výchovy studentů — ideově politické, pracovní, estetické aj. — za tím účelem, aby mohl být vypracován jednotný komplex výchovných prostředků a perspektivní plán výuky a výchovy na celé období studia.

Mimořádná pozornost se v poslední době věnuje otázkám komplexního perspektivního plánování rozvoje vysokých škol, zejména universit, které zaujímají zvláštní místo v systému vysokoškolského vzdělání pro mnohotvárnost studijních oborů a těsné sepětí učebního procesu s vědeckým bádáním. Zkoumání perspektivního plánování rozvoje vysokých škol zahrnuje tyto otázky: optimální organizace učebního procesu a účinnost průpravy specialistů; perspektivy rozvoje vědy na universitě, vzájemný vztah základního a aplikovaného výzkumu; výchova studentů a analýza jejich sociální struktury; organizace činnosti university a zdokonalování jejího systému řízení.

Na uvedené výzkumné činnosti se podílí osm vědeckých laboratoří, jež jsou součástí ústavu. Je to laboratoř sociálně ekonomických výzkumů, sociologických výzkumů, sociologických problémů práva, sociální psychologie, komplexního studia osobnosti (diferenciální psychologie a antropologie), inženýrské psychologie (systemotechniky), sociálních problémů řízení pracovních kolektivů a laboratoř sociologických problémů výchovy studentů.

Komplexní sociální výzkumy umožňují těsné spojení společenské vědy s potřebami komunistické výstavby a rychlé zavádění jejích výsledků do ekonomické, sociální a ideologické praxe. Sjedené úsilí představitelů řady věd dovoluje řešit velké teoretické pro-

blémy související s naléhavými potřebami společenského života.

Základní teoretické a empirické sociální výzkumy prováděné ústavem se v praxi realizují v těchto hlavních oblastech: vědecká organizace řízení; zpracování plánů sociálního rozvoje v průmyslových podnicích; zvýšení účinnosti komunistické výchovy pracujících.

Sociální výzkumy jsou základem vědeckého řízení rozvoje socialistické společnosti. Při praktickém využití by měly zvlášť důležitou úlohu sehrát plány sociálního rozvoje v průmyslových podnicích. Myšlenka sociálního plánování v průmyslovém podniku (která vznikla v ústavu) se značně rozšířila v leningradských podnicích i v podnicích jiných sovětských měst. Praxe sociálního plánování se

šíří v zemědělství a rovněž ve výrobních oborech a v administrativně teritoriálních jednotkách.

Pro zvýšení účinnosti komunistické výchovy a zavedení vědeckých metod do ideové politické práce provádí ústav empirické výzkumy perspektivního plánování ideové výchovy pracujících. V průmyslových podnicích jsou tyto výzkumy neoddelitelnou součástí sociálního plánování, které zahrnuje duchovní rozvoj a výchovu pracovníků.

Zkušenosti z práce ústavu ukazují, že vytvoření podobných výzkumných kolektivů nepochybně přispívá k rozvoji komplexních sociálních výzkumů a k upevnění vzájemných svazků mezi sociální teorií a praxí komunistické výstavby.

A. S. Paškov, A. V. Dmitrijev,
B. A. Širajev

(Přeložila Dagmar Vichnarová)